

מורן קליגר

בְּבוֹאָה

פְּבוּאָה

מורן קליגר - רישומים
אוצרת: אורה קראוס

הגלריה העירונית לאמנות, רחובות
פברואר 2020

הגלריה העירונית לאמנות
מרכז התרבות ע"ש מ. סמילנסקי, רחובות
אוצרת ומנהלת הגלריה: אורה קראוס

עריכה לשונית: ירון דויד
תרגום לאנגלית: טליה הלקין
צילום העבודות והחלל: אלעד שריג
עיצוב והפקת הקטלוג: דנה ודן

© כל הזכויות שמורות
נדפס בע.ר. הדפסות, פברואר 2020

בתמיכת משרד התרבות והספורט, מנהל התרבות,
המחלקה לאמנות פלסטית, עיריית רחובות,
החברה העירונית רחובות לתרבות, ספורט ונופש

”מרבית הצורות החדשות אינן נוצרות מאפס, אלא מהטיה איטית של צורה קודמת. הכלי מתאים את עצמו, לאט לאט; הוא סופג שינויים קלים; החידוש הנובע מהאפקט המשולב של אותם שינויים מתגלה על פי רוב רק בסוף, משהושלמה היצירה. ניתן להשוות זאת להתפתחות של בעלי חיים”¹.

בני אדם הם המין שנתן לעצמו שם: “הומו ספיינס” - האדם החושב. באופן עקרוני אנחנו לא בעלי החיים החזקים או המהירים יותר, אך אנו בונים, משנים ומעצבים את סביבתנו בצורה שאינה מאפיינת את כל יתר בעלי החיים. כמו כן, פיתחנו שפה בדיבור ובכתב. הקרבה שבין הקופים לבין בני האדם הובילה לביצוע של מחקרים על קופים בניסיון לתהות על טיבו של המין האנושי ולומר בהקשר זה דברים בעלי משמעות. הדבר ניכר בכל סוג של מחקר העוסק בקופים - בתכונותיהם, בתגובותיהם הגופניות ובהתנהגותם החברתית.

כאשר פורסמה תורת האבולוציה של דרווין היא זכתה לביקורת עזה בעיקר מצד גורמים דתיים. אך מאז הצטברו עוד ועוד הוכחות לתהליך הברירה הטבעית, וכיום יש לאבולוציה ביסוס מדעי איתן. חקר האבולוציה זוכה לעדנה רבה באקדמיה הישראלית. כך, למשל, במוזיאון הטבע ב-2019 בתל אביב התקיים הכנס הראשון של האגודה הישראלית לביולוגיה אבולוציונית, ובו מדענים ומדעניות ישראלים הרצו במשך יומיים. אף על פי שעברו כ־160 שנה מאז פרסום ספרו של צ'רלס דרווין, מוצא המינים, מתברר שעדיין נותרו שאלות פתוחות בהבנת האופן שבו התפתחו החיים על כדור הארץ.

על הטכנולוגיה שאפשרה לעמוד על הזיקה הגנטית העמוקה בינינו לבין הקופים כתב אסף רונאל, כתב המדע של הארץ, את הדברים הבאים: **”התפתחות הכלים הטכנולוגיים מאפשרת לעיתים לתקן טעויות מדעיות. דרווין עצמו אמנם למד רבות על מוצא האדם מביקוריו אצל אורנגאוטנית (אורנגאוטן הוא סוג של קוף־אדם אינטליגנטי ואקרובטי המאופיין בזרועות ארוכות ובשיער חום־אדמדם), שהוחזקה בגן חיות בלונדון, אך הוא הבין כי הקשר המשפחתי של ההומו סאפיינס לשימפנזים הדוק יותר מהקשר לאורנגאוטנית. [...]** בשנות ה־60, כשהחלו החוקרים להשוות בין הדנ”א של בני אדם וקופי האדם, התברר שדרווין צדק: הדנ”א שלנו ושל השימפנזים זהה ב־99%, בעוד שהגנום האנושי והאורנגאוטני זהה רק ב־97%. כשרואים רמת דמיון כזו לאורך רצף גנום שלם, באורך שלושה מיליארדי אותיות, כבר לא נותר ספק במקור האבולוציוני המשותף לנו ולקופים”².

באמנות, כמו במציאות, אמנים מקצועיים אינם עוסקים רק בציור, ברישום, בפיסול וכד', אלא עונים להגדרה של “האדם החושב”. הם חוקרים, נכנסים אל עובי הקורה של הנושא שבו הם עוסקים, כדי ליצור יצירה אותנטית וחד־פעמית. בכך גם עוסקת מורן קליגר.

בתערוכה “בבואה” מוצגות קבוצות של רישומי קופים שיצרה האמנית בוורטואוזיות מרשימה. יצורים היברידיים וענקיים אלה התהוו ברישום בעפרונות או בדיו על גבי נייר. המוני קווים דקיקים חוברים זה אל זה, בצפיפות מרבית ובדיוק מקסימלי. הערמת הקווים רוקמת גופים נפחיים מכוסים שיער, הנראה ככסות של בד קטיפה רך העוטף את גופם. רישומים אלו משלבים את החיה/אישה בהתגלמותה. האמנית מורחת את ציפורני החיה בצבע שחור, וכך יוצרת טרנספורמציה משמעותית בייצוג הקוף ביצירתה. הרישום האובססיבי של עשרות קופים מסוג זה מאפשר לה לחדור ולהעמיק דווקא בלימוד על האדם - על רגשותיו ותכונותיו, על המשיכה הכפייתית שלו לכוח ועל צידו האלים.

בכתבה שפורסמה בעיתון הארץ, פרופ' ריצ'רד רנגהאם, מהמחלקה לאבולוציה של האדם באוניברסיטת הרווארד, מתאר מסקנות מפתיעות על טבע האדם באמצעות חקר הקופים. הכתבת, סמדר רייספלד, מספרת לרנגהאם כיצד עובדת בספארי ברמת גן תיארה את הדמיון בין קופים לבין בני אדם: **”השימפנזים הם הבריונים בחבורה, הגורילות הן האצולה והאורנגאוטנים חיים בשאנטי שלהם”**. רנגהאם חייך ואמר: **”איזו אמירה מלבבת”, ואחרי הרהור קל הוסיף: “ונבונה למדי”**.³

רנגהאם, העוסק במחקר של קופי אדם במשך 52 שנים, התמקד ב”בריונים” של השכונה - השימפנזים. הוא מספר כי אלו בעלי חיים תוקפניים בהרבה מבני האדם. לדבריו, אנשים הנפגשים עם זרים בחלל מסוים, כמו חדר המתנה או מסעדה, מתייחסים בדרך כלל זה לזה בנינוחות. לעומת זאת, השימפנזים מתגרים, מאיימים ומכים זה את זה. אם כך, איך אפשר להסביר את האלימות של החברה האנושית? על כך רנגהאם עונה כי זוהי טעות להסתכל על תוקפנות ואי תוקפנות כתכונה אשר נעה על ציר יחיד. רנגהאם מנסה להבדיל בין תוקפנות ריאקטיבית, שהיא תגובת הסתערות והתנפלות מיידית כאשר חשים בסכנה, לבין תוקפנות פרואקטיבית, שהיא פעולה מתוכננת מראש כמו יציאה למלחמה. האדם הוא יצור תוקפני מבחינה פרואקטיבית, כאשר הדבר בא לביטוי באלימות קטלנית בעיקר כלפי קבוצות אחרות. בתוקפנות הריאקטיבית האדם הרבה יותר מאופק וסובלני בהשוואה לשימפנזים. מה קרה באבולוציה שהפך את המין שלנו לנינוחים יותר? התשובה של רנגהאם היא: ביותר. כמו שהכלב הוא תוצר הביות של הזאב, והחמור הוא הגרסה המתונה של חמור הבר, ההומו סאפיינס הוא הגרסה הרגועה של האב הקדמון האלים שלנו. לדבריו, האדם עבר תהליך של ביות עצמי.

המתח שבין האלימות שבאדם לבין הביות והריסון ניכר בדבריה של קליגר בהצהרת האמן שלה: “העבודות עוסקות במעברים שבין תרבות לטבע ובמתח שבין היסוד המבוית לבין היסוד הפראי והאפל שבנפש האדם. תהליך היצירה של העבודות נבנה מתוך עיסוק בהיברידיות ובטרנספורמציה, אשר בבסיסן עומדת פעולה של פירוק המציאות לחלקים והכלאה שלהם לכדי יצירת סביבת מציאות חדשה”. בעבודות המוצגות בתערוכה אכן נוצרת מציאות חדשה של “חיות אדם”, הנבנית מתוספות קטנות של יסודות שונים זה מזה. אלו הן ההמצאות המשנות את המציאות, והן שהופכות את יצירתה של קליגר לייחודית, לאחרת.

אמנים רבים מן העבר הרחוק ציירו קופים. כך, למשל, האמן האיטלקי ג'נטילה דה פבריאנו, בציורו המפורסם ביותר, הערצת המאגים (1423), מתאר את סיפורם של שלושת החכמים שהגיעו מהמזרח יחד עם קופים, המסמלים את האסתטיקה המזרחית. בציור שני קופים (1562) של פיטר ברויגל נראים קופים כבולים בשלשות, באופן המתייחס לשעבוד האדם ולהובלת עבדים כבולים מאפריקה למערב. האמנית המקסיקנית פרידה קאלו, שערגה לילד ולא הצליחה ללדת, ציירה את עצמה עם קופים בגרסאות שונות, ובהן היא נראית מחבקת קוף כילד. לעומת אמנים אלו, הקופים של קליגר מסמלים כוח בפוטנציה שאינו בא לידי ביטוי, שכן הם נראים קפואים וחסרי פוטנציאל תנועת. למעשה, קליגר יוצרת קופים מסוג אחר - ללא השובבות המאפיינת אותם.

אורה קראוס

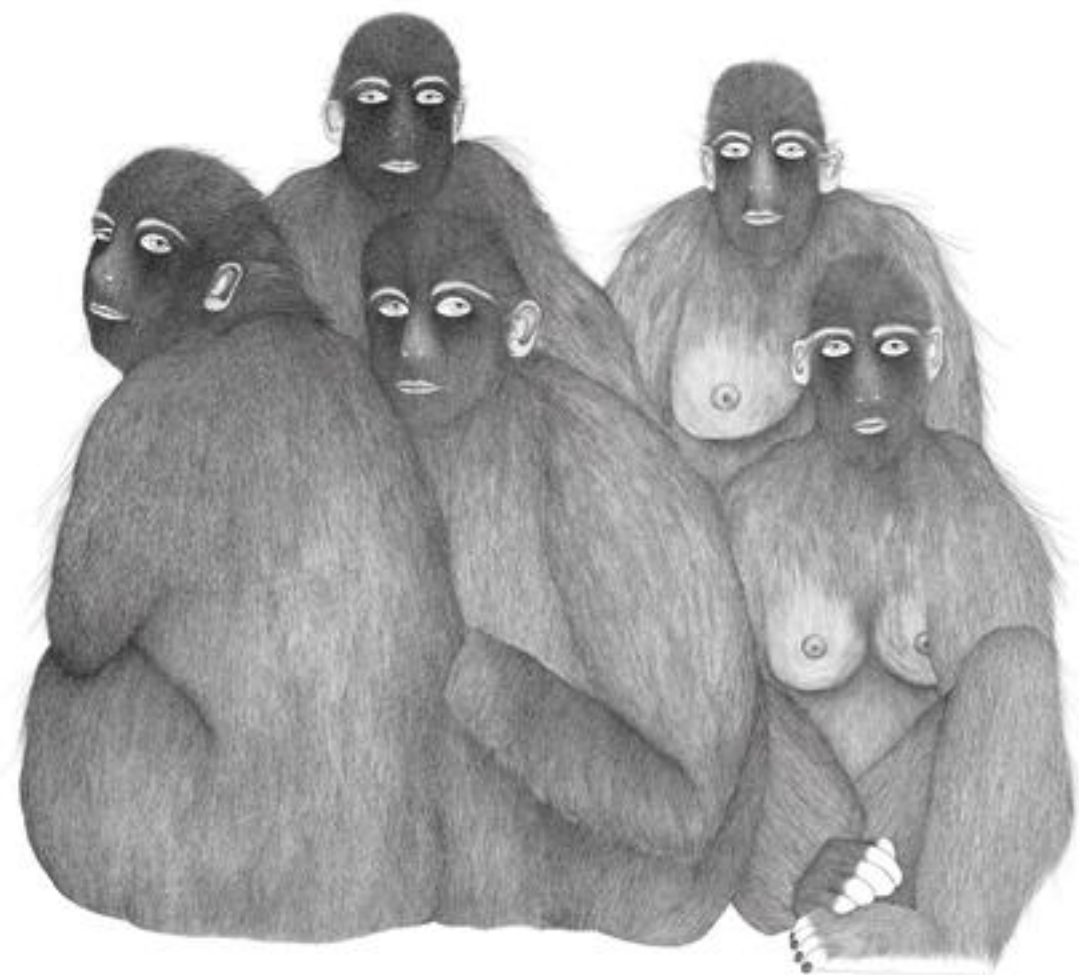
1. מישל וולבק, להישאר בחיים וטקסטים אחרים, תל אביב: בבל, 2007, עמ' 20

2. אסף רונאל, “זאף על פי כן, דרווין צדק”, הארץ, 12 בדצמבר 2019.

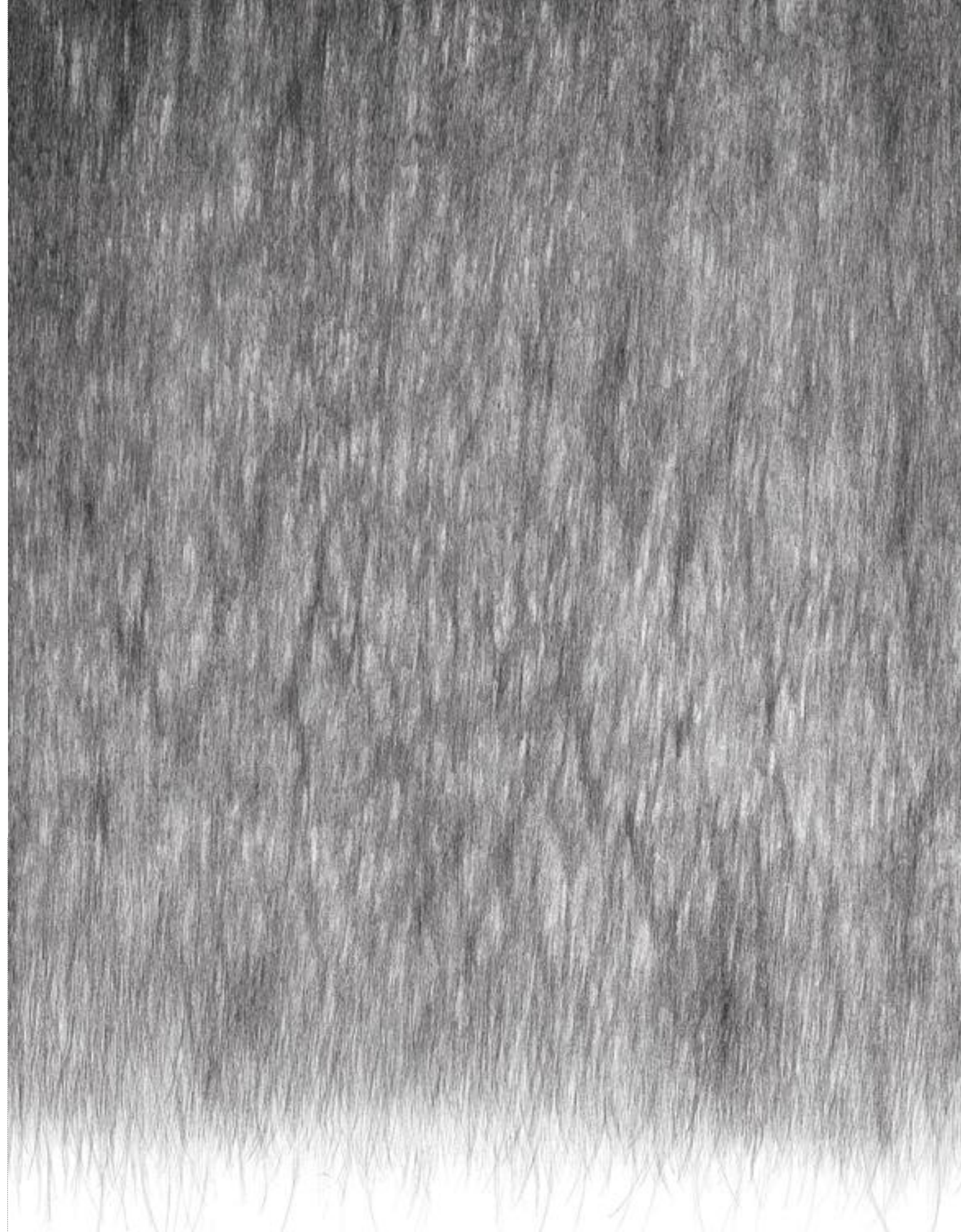
3. סמדר רייספלד, “ראיתי קופים שטורפים קופים ונקבות מגרשות זכרים. מה זה אומר על האדם?” ריאיון עם פרופ' ריצ'רד רנגהאם, הארץ, 2 באוקטובר 2019: <https://www.haaretz.co.il/magazine/premium-MAGAZINE-1.7908368>

אחיזה, 2015, דיו ועפרונות על נייר, 220/150 ס"מ
Holding, 2015, Ink and watercolor pencil on paper, 220/150 cm

ללא כותרת, 2017, דיו על נייר, 200/250 ס"מ
מימין: ללא כותרת, 2017, דיו על נייר, 90/62 ס"מ
Untitled, 2017, Print on paper, 200/250 cm
Right page: Untitled, 2017, Ink on paper, 90/62 cm

גדות הנהר, 2015, דיו על נייר, 80/105 ס"מ
River Banks, 2015, Ink on paper, 80/105 cm

Most new forms are not produced from scratch, but rather through a slow process of derivation from a previous form. The tool slowly adapts itself; it undergoes slight modifications; the novelty arising from their combined effect is generally revealed only at the end, once the work has been written. It is absolutely comparable to the evolution of animals.¹

The human species is the only species that has chosen its own name – homo sapiens, “the thinking man.” Although we are neither the strongest nor the fastest of animals, we build, transform and shape our environment unlike any other living being. Moreover, we are capable of speech, and have invented writing. The affinity between primates and human beings has led to numerous studies of primates in an attempt to better understand the nature of the human species. This attempt is evident in any type of study concerned with primates – their qualities, physical reactions, and social behavior.

When Darwin’s theory of evolution was first published, it was met with strong criticism, especially from religious bodies. Yet the growing accumulation of proof concerning the process of natural selection has provided evolution with a solid scientific basis. The study of evolution is currently receiving much attention in the Israeli academic world. So, for instance, in 2019 the Steinhardt Museum of Natural History in Tel Aviv hosted the first symposium held by the Israeli Society of Evolutionary Biology, at which Israeli scientists lectured for two days. Although some 160 years have passed since the publication of Charles Darwin’s *On the Origin of Species*, there remain, as it turns out, numerous open questions regarding the development of life on Earth.

The technology that has enabled us to understand our deep genetic affiliation with primates has been described as following by Asaf Ronel, the science reporter for the daily newspaper Haaretz: “The

development of technological tools sometimes allows for the correction of scientific mistakes. Darwin himself learned much about the origin of humans based on his visits with a female orangutan (a highly intelligent, acrobatic primate characterized by long arms and reddish-brown fur) that was held at the London Zoo. Nevertheless, he understood that homo sapiens entertains closer family relations with the chimpanzees than with the orangutan... In the 1960s, when researchers began comparing human DNA to that of other primates, they discovered that Darwin was right: our DNA and that of the chimpanzees is 99% identical, whereas the human genome and that of the orangutan is only 97% identical. When one observes such a degree of almost total identity along an entire DNA sequence that is three billion character long, there is no doubt left concerning the evolutionary origin we share with other primates.”²

In art, as in life, professional artists are not only concerned with painting, drawing, sculpture and so forth; above all, they answer to the definition of “the thinking man.” They explore in depth the themes with which they are concerned in order to create a unique and authentic artwork – as revealed in the work of the artist Moran Kliger.

The exhibition “Reflection” features drawings of primates, which the artist created with astounding virtuosity. These hybrid, monumental creatures were formed in drawings created on paper with pencils or ink. Countless fine lines come together with incredible density and precision. Their accumulation forms voluminous, hairy bodies, which appear to be enveloped in a soft velvet cloth. These drawings represent a hybrid animal/woman. The artist pursues this hybrid impression by applying black paint to the animal’s nails, thus creating a significant transformation in the representation of primates in her work. The obsessive renditions of dozens of such creatures paradoxically enables her to learn in depth about humans – their feelings and qualities, their obsessive attraction to power and their violent side.

In an article published in Haaretz, Prof. Richard Wrangham, of the Department of Human Evolutionary Biology at Harvard University, draws surprising conclusions about human nature that have been reached through the study of primates. The journalist, Smadar Reisfeld, tells Wrangham how a worker at the Ramat Gan Safari Park described the resemblance between primates and humans: “The chimpanzees are the thugs, the guerrillas are the royalty, and orangutans live in their own peaceful world.” Wrangham smiled and responded that her statement was quite lovely, and quite astute.³

Wrangham, who has been studying primates for 52 years, has focused on the neighborhood’s “thugs” – the chimpanzees, which he describes as much more aggressive than humans. He notes that people who meet strangers in spaces such as a waiting room or restaurant usually treat each other with ease. By contrast, the chimpanzees taunt, threaten and hit each other. How, then, can one explain the violence rampant in human society? According to Wrangham, it is a mistake to attend to violence or its absence as a quality evolving along a single axis. Rather, he attempts to distinguish between reactive aggression, which is an immediate fight reaction in the presence of danger, and proactive aggression, which is a premeditated action, like waging a war. Humans are proactively aggressive, especially in the case of destructive violence towards other groups. When it comes to reactive aggression, by contrast, humans are much more restrained and patient than chimpanzees. What evolutionary process transformed our species into a more relaxed one? Wrangham’s answer is: domestication. Just like dogs are domesticated wolves, and donkeys are domesticated wild donkeys, homo sapiens is the calmer version of our earlier, more violent predecessors. According to him, humans underwent a process of self-domestication.

The tension between human violence, and domestication and restraint is also evident in Kliger’s artist’s statement: “The works are concerned with transitions between culture and nature and the tension between the domesticated elements and the dark, wild

elements in the human soul. The process of creating them arose out of a concern with hybridity and transformation, whose basis is an action of fragmenting reality into parts and rearranging them into a new reality.” The works featured in the exhibition indeed present a new reality of “human animals,” which is shaped by the small addition of diverse elements. These are the inventions that transform reality, and which render Kliger’s work unique.

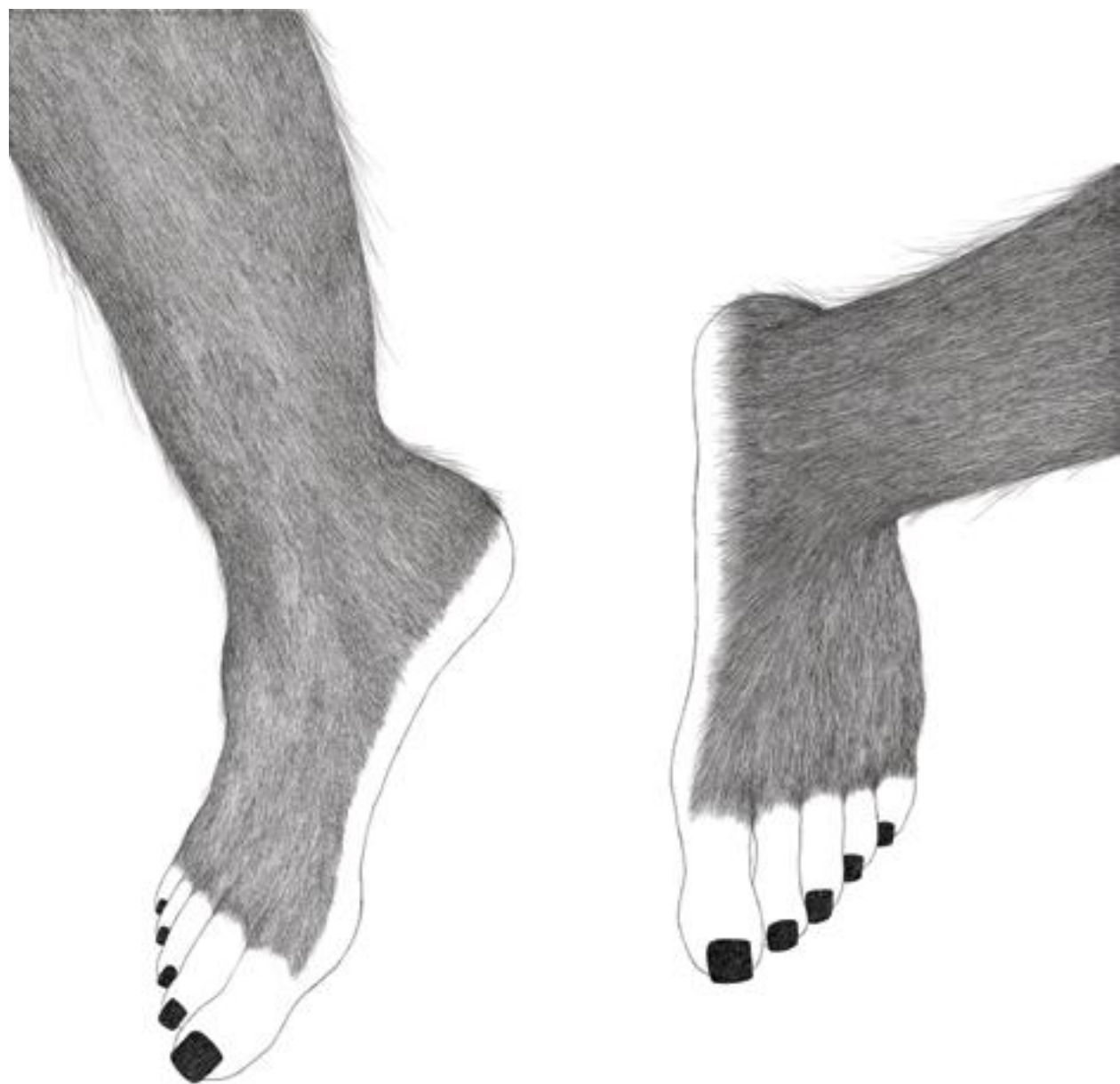
Numerous artists throughout history painted monkeys. The Italian painter Gentile da Fabriano’s most famous painting, *The Adoration of the Magi* (1423), tells the story of the three wise men who arrived from the East together with monkeys, which symbolize Eastern aesthetics. Peter Bruegel’s *Two Monkeys* (1562) depicts a pair of chained creatures, which allude to the enslavement of man and to the shipment of chained slaves from Africa to the West. The Mexican artist Frida Kahlo, who longed for a child and was unable to give birth, painted various images of herself with monkeys, in which she hugs them as if they were children. By contrast, Kliger’s primates symbolize a potential power that is not given expression – appearing frozen and immobile. These are creatures of a different order – ones stripped of the playfulness typical of monkeys.

Ora Kraus

1. Michel Houellebecq, *Rester vivant et autres textes*, Paris: Flammarion, 1997, p. 15.

2. Asaf Ronel, “Nevertheless, Darwin Was Right,” *Haaretz*, December 12, 2019.

3. Smadar Reisfeld “I Saw Apes Devouring Apes and Females Banishing Males. What Does This Say About Man?”, Interview with Prof. Richard Wrangham, *Haaretz*, October 2, 2019

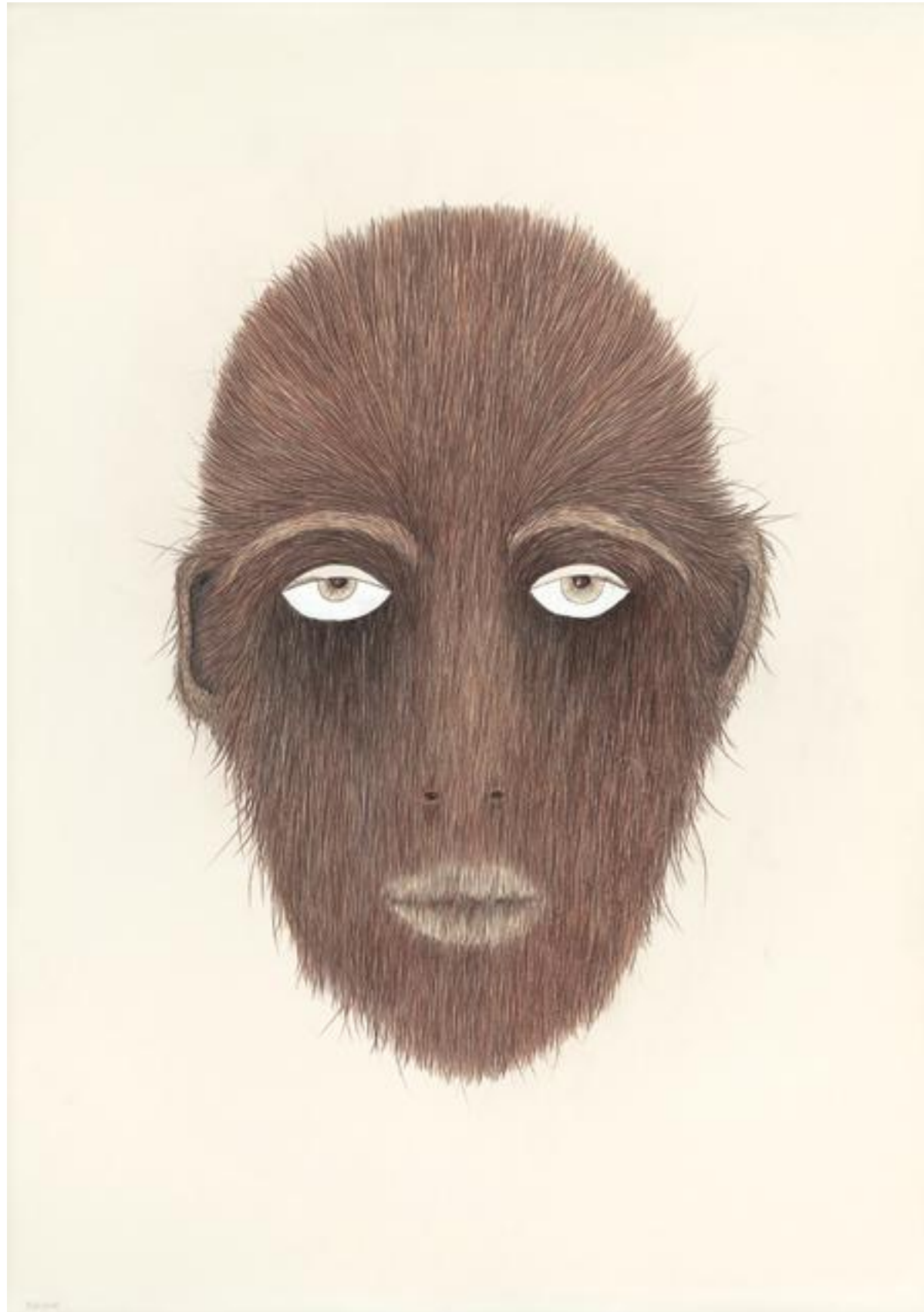

ללא כותרת (רגליים), 2017, דיו על נייר, 70/63 ס"מ
Untitled (Feet), 2017, Ink on paper, 70/63 cm

ללא כותרת (יד), 2017, דיו על נייר, 73/45 ס"מ
Untitled (Hand), 2017, Ink on paper, 73/45 cm

ללא כותרת (עין), 2017, דיו על נייר, 39/31 ס"מ
משמאל: ללא כותרת, 2017, עפרונות על נייר, 100/70 ס"מ
בעמוד הבא: ללא כותרת, 2016, דיו על נייר, 105/77 ס"מ

Untitled (Eye), 2017, Ink on paper, 39/31 cm
Left page: Untitled, 2017, Color pencils on paper, 100/70 cm
Next Page: Untitled 2016, Ink on paper, 120/80 cm

Reflections

Moran Kliger - Drawings
Curator: Ora Kraus

Rehovot Municipal Gallery
February 2020

